

Ponaučenie zo studenej vojny – využitie príkladu komunistickej dezinformácie v Československu na lepšie pochopenie súčasných postupov¹

Peter Rendek

„Nič nerobili, donekonečna pili, kradli, brali a dávali úplatky, klamali v súhrnných správach z tribúny i na stránkach novín, dokonca sa opájali vlastnou zákernosťou a vešali si na hrud' medaily.“

Nikolaj Ivanovič Ryžkov²

Čo má komunistická minulosť spoločné s dnešným online svetom alternatívnych faktov, falošných správ, hoaxov, konšpiračných teórií a podobne? Dnes, rovnako ako v minulosti, ide o šírenie poloprávd, lží, strachu, obáv a neistoty, podkopávanie stability a spochybňovanie hodnotového systému a väzieb, na ktorých stojí európska demokracia. **Súčasný fenomén ruských dezinformácií v digitálnej ére možno chápať aj cez prizmu minulosti.** Môžeme sa veľa naučiť z histórie [studenej vojny](#), od Sovietskeho zväzu a jeho satelitov vo východnej Európe, ktoré venovali obrovské množstvo času dezinformačným aktivitám proti demokratickému svetu.

To, čo sa dnes deje, pochádza z histórie studenej vojny v Sovietskom zväze a má priame a trvalé väzby na ňu. Čo sa odvtedy zmenilo?

¹ Tento text je upravenou verziou textov autorov z online projektu Platformy Európskej pamäti a svedomia s názvom „Československo v (dez)informačnej vojne 1948 – 1989“. Od 30. novembra 2020 je k dispozícii online tu:

www.memoryandconscience.eu/2020/01/07/czechoslovakia-in-the-1948-1989-disinformation-war (prístup 4. marca 2021).

² Nikolaj Ivanovič Ryžkov (nar. 1929) – Ryžkov bol členom politbyra Ústredného výboru Komunistickej strany Sovietskeho zväzu a predsedom Rady ministrov v rokoch 1985 až 1991 za vlády Michaila Gorbačova. Pozri viac: Andrei Zubov (ed.): *A History of 20th Century Russia*, Argo 2014.

Samozrejme, forma. „Staré spôsoby“ nahradil internet, ale stratégie a metódy zostali rovnaké. Z pohľadu predinternetového komunistického bloku pod sovietskym vedením **bola (dezinformačná) vojna zameraná na vlastných občanov, ako aj na občanov cudzích demokratických krajín a ich politické systémy.** Na príklade bývalého Československa (1948 – 1989) sa môžeme dozvedieť, ako sa jednotlivé nástroje informačnej vojny využívali v minulosti. **Až do roku 1989 bolo komunistické Československo aktívnym hráčom a spojencom Sovietskeho zväzu v (dez)informačnej vojne proti Západu.**³ Pred pádom komunistických režimov to bolo, samozrejme, viac-menej podobné v celom regióne strednej a východnej Európy. Na domácej úrovni zohrávali **propaganda a dezinformácie kľúčovú úlohu pri podpore vláducej strany** a pri vzdelávaní a indoktrinácii mladej generácie. Stále **však zostávali možnosti, ako čítať, sledovať a počúvať bezplatné a necenzurované vysielanie.** Napriek tomu, že komunistický režim zakázal vysielanie mnohých zahraničných rozhlasových staníc, obyvatelia mohli sledovať a počúvať západonemeckú televíziu, rakúsku rozhlasovú stanicu ORF, britskú BBC, Hlas Ameriky, Rádio Slobodná Európa, Deutsche Welle, Vatikánsky rozhlas atď.

Aké nástroje boli použité na kontrolu informácií?

Po februári 1948 sa pod vedením komunistickej strany pomerne rýchlo vytvorili inštitucionalizované nástroje na kontrolu a šírenie propagandy a dezinformácií v zahraničí a voči vlastnému obyvateľstvu. **Médiá, ako napríklad noviny, rozhlas a televízia, okamžite prešli rýchlou „očistou“ a všetci novinári, ktorí neboli lojálni myšlienkam nových vládcov, boli prepustení.** Až do Nežnej revolúcie v roku 1989 existoval okrem presadzovania straníckej línie aj štátny aparát, ktorý sa venoval tejto činnosti a fungoval pod diktátom strany.

Až do novembra 1989 získaval režim súkromné informácie od svojich občanov prostredníctvom tajnej kontroly korešpondencie.

³ Bližšie informácie o dezinformáciách v Československu nájdete v online projekte „Československo v (dez)informačnej vojne 1948 – 1989“: www.minulost.cz/en/czechoslovakia-disinformation-war-1948-1989 (prístup 18. marca 2021).

Podľa vtedajšieho platného trestného zákonníka však išlo o nezákonnú činnosť štátu. Túto úlohu plnili Štátna bezpečnosť – ŠtB a VI. správa FMV (Správa spravodajskej techniky Federálneho ministerstva vnútra). Na vybraných poštách vo všetkých regionálnych mestách boli zriadené špeciálne pracoviská. Tieto pracoviská boli obsadené pracovníkmi ŠtB vyškolenými v tejto oblasti. Dohľad nad korešpondenciou sa vo veľkej miere sústredil na písomný styk s „kapitalistickými krajinami“. Tento informačný kanál bol dôležitým zdrojom správ pre štátne bezpečnostné zložky a Ústredný výbor Komunistickej strany Československa.

← Protestujúci mávajú československou vlajkou a ovládajú tank počas invázie vojsk Varšavskej zmluvy. Praha august 1968.

Dezinformačná sekcia československej spravodajskej služby

Cieľom dezinformačných aktivít (inými slovami aktívnych a vplyvových opatrení) bolo ovplyvniť postoje a konanie jednotlivcov, skupín ľudí a obyvateľov určitého záujmového regiónu alebo rozhodovacích centier v prospech zahraničnej politiky komunistického bloku.

Systematické vplyvové opatrenia vykonávala zahraničná rozviedka (I. správa Federálneho ministerstva vnútra). Neskôr sa rozšírila na špecializované pracovisko.

V 60. rokoch 20. storočia sa malé pracoviská pre dezinformácie zaviedli aj v civilnej a vo vojenskej kontrarozviedke. Ich činnosť bola koordinovaná aparátom podobným tomu, ktorý používala Spravodajská správa Generálneho štábu ministerstva obrany.

Sekcia zahraničnej rozviedky riadila a vykonávala psychologické akcie a operácie zamerané na politiku, hospodárstvo, vedu a techniku, armádu, boj proti exilu a emigrácii, boj proti špeciálnym jednotkám nepriateľa atď. Aktívne opatrenia sa realizovali v jednotlivých operáciách, ktoré sledovali dlhodobé strategické ciele v konkrétnych otázkach (napr. podpora „mierového hnutia“ v západnej Európe, kompromitácia NATO, exilu alebo opozície v ČSSR). Operácie sa zameriavali na konkrétne oblasti zahraničného spravodajstva v kapitalistických a rozvojových krajinách, jedna po druhej a v čoraz väčšom počte.

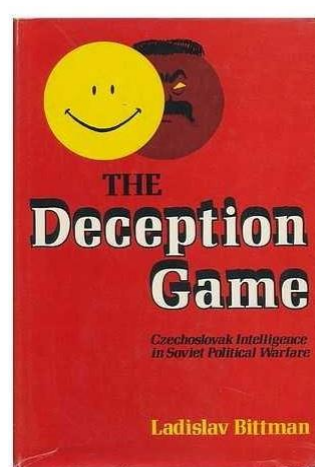
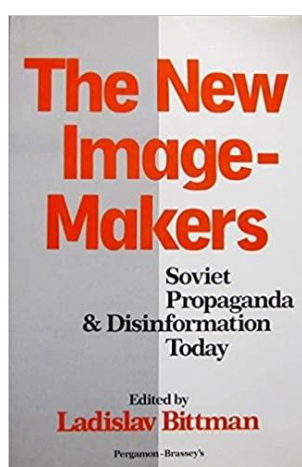
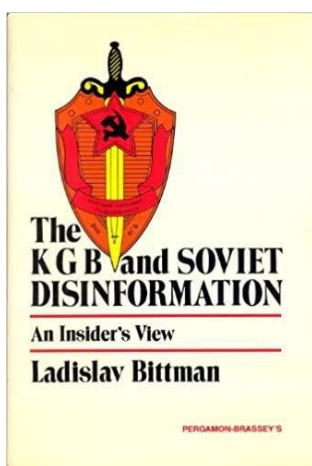
Táto dezinformačná jednotka časom zmenila svoj názov:

- **1963: Dezinformačná sekcia I. správy**
- **1964 – 1968: Sekcia aktívnych opatrení a dezinformácií – oddiel 8 správy I**
- **1969 – 1971: Oddelenie 1 Oddiel 3 Správa B**
- **1971 – 1974: Oddiel psychologických operácií I. správy**
- **1974 – 89: Oddiel 36 správy I – Aktívne a vplyvové opatrenia**

V rokoch 1964 a 1966 bol jej zástupcom major Ladislav Bittman „Brychta“ (1913 – 2018), ktorý neskôr, po augustovej invázii do Československa v roku [1968](#), utiekol do Spojených štátov. Odhalil veľa dôležitých informácií o týchto aktivitách. Major Ladislav Bittman nastúpil do československej spravodajskej služby čerstvo po skončení vysokej školy v septembri 1954.

V roku 1964 sa zúčastnil na operácii Neptún, neslávne známej dezinformačnej operácii, ktorá zahŕňala dokumenty z nacistickej éry. **Cieľom bolo zdiskreditovať západných politikov odhalením mien bývalých nacistických informátorov, ktorých stále využívali ako špiónov vo východnej Európe.** Ako špión pôsobil v Berlíne a vo Viedni, na elitných špionážnych miestach počas studenej vojny na oboch stranách. Po invázii vojsk Varšavskej zmluvy v auguste 1968 zbehol do USA a neskôr napísal memoáre, ktoré vyšli pod názvom *The Deception Game: Czechoslovak Intelligence in Soviet Political Warfare* (Syracuse 1972). Pôsobil ako autor a prednášateľ o dezinformáciách a propagande na Bostonskej univerzite. V roku 2009 v seriáli *Dateline* televízie NBC News povedal: „Otvorene priznávam, že som ako špecialista na špinavé triky spôsobil veľa škody Západu, najmä Spojeným štátom, [...]“

Československá služba, ktorá spolupracovala s ďalšími v Sovietskmi ovládanom východnom bloku, bola hlboko zapojená do falšovania dokumentov, ako napríklad preberanie podpisov amerických diplomatov z vianočných pohľadníc a ich používanie na falošných dokumentoch s podrobnými informáciami o údajných amerických sprisahaniach po celom svete, a do politických sabotáží vrátane založenia nevestinca so Sovietskmi na vlákane západonemeckých politikov do kompromitujúcich situácií.

Obálky kníh [prístup 14. apríla 2021]. Dostupné na Amazon (zľava doprava):
https://www.amazon.com/gp/product/0080315720/ref=cdbs_a_def_rwt_bibl_vppl_i1,
<https://www.amazon.de/-/en/Ladislav-Bittman/dp/0080349390>,
https://www.amazon.com/gp/product/0815680783/ref=cdbs_a_def_rwt_bibl_vppl_i3

↑ Ladislav Bittman pracoval na oddelení aktívnych opatrení a dezinformácií československej bezpečnostnej služby. Počas Pražskej jari v roku 1968 sa rozhodol utiecť do Spojených štátov. Zmenil si meno na Lawrence Martin-Bittman, stal sa profesorom na Bostonskej univerzite a vydal niekoľko kníh o dezinformáciách.

Čo bolo cieľom?

Hlavným cieľom komunistického bloku boli takzvaní „hlavní nepriatelia“ – USA a NATO, Európske spoločenstvo, „ideodiverzné centrá“ (teda kritici a odporcovia režimu z radov exilu) a Vatikán. Masové ovplyvňovanie západnej verejnosti sa uskutočňovalo prostredníctvom medzinárodných organizácií, „mierových“ združení, podpory protivojnových zhromaždení a demonštrácií, komunistických a socialistických strán, politikov, novinárov, akademickej obce atď.

Aké boli najčastejšie používané spôsoby?

Československé oficiálne dezinformačné operácie v predinternetovom období využívali sieť tajných spolupracovníkov v zahraničí (politikov, novinárov, vplyvných ľudí atď.). Operácie sa šírili týmito prostriedkami:

- prejavy, otázky a rozpravy v parlamente a vo vláde;
- oficiálne odovzdanie dokumentov;
- falšovanie nót a dokumentov štátnych inštitúcií (preberanie podpisov diplomatov z vianočných pohľadníc a ich používanie na falošných dokumentoch), falšovanie listov;
- oficiálne intervencie veľvyslancov;
- šírenie fám v diplomatických kruhoch;
- listy solidarity vládnym úradníkom;
- vyhlásenia politických strán;
- vydieranie;
- uverejňovanie článkov, dokumentov, komentárov v tlači, kníh, brožúr, plagátov a nálepiek;
- protestné telegramy a petície;
- prenos informácií a dezinformácií;
- rozhlasový komentár, vysielanie Československého rozhlasu v zahraničí;
- televízne filmy a dokumenty (napr. v Československu);
- listy od čitateľov;
- tlačové konferencie, vyhlásenia Československej tlačovej agentúry;

- intervencie agentúr, tlačové kampane;
- diskusie, konferencie, demonštrácie, protestné zhromaždenia, verejné stretnutia;
- prejavy na zasadnutiach;
- fotografické výstavy;
- nápisy na miestnych bankovkách.

Záver

Každý totalitný alebo autoritatívny režim kontroluje tok informácií oboma smermi, dovnútra aj von. Vlastným občanom upiera právo na správne a pravdivé informácie a v zahraničí sa prezentuje v dobrom svetle, akoby to bola krajina, kde je možný raj na zemi.

Rozsiahle falošné správy a dezinformačné kampane si dnes vyžadujú, ako vidíme z nedávnej minulosti, veľkú politickú a finančnú podporu; vyžadujú si štruktúry a lídrov, ktorí ich organizujú, ako aj veľa pracovnej sily. **Od príjemcov takýchto informácií sa vyžadujú elementárne znalosti o fungovaní informačných tokov, ale predovšetkým kritické vedomie a schopnosť analyzovať a porovnávať zdroje.**

Preklad: Ústav pamäti národa (ÚPN)